

SOMFAI KARA DÁVID

BULAGAT-BURJÁT „SÁMÁN” SZÖVEGEK SARAKSINOVA ÉS DIÓSZEGI GYŰJTÉSÉBŐL

(1957. szeptember 4–10.)

Diószegi Vilmos (1923–1972) először 1957-ben járt Szibériában,¹ a Magyar és Szovjet (Orosz) Tudományos Akadémiák közti csereegyezmény keretében. Diószegi augusztus 30-án érkezett Irkutszkba, és már másnap találkozott a híres bulagat-burját folkloristával, Nagyvezsda Saraksinovával (1915–2000), amikor meglátogatta a lakásán. Saraksinova épp akkor készült elmenni Bóhanba² (bur. *Böö-xuhan*, Uszty-Orda Burját Autonóm Körzet), szájhagyományt akart gyűjteni a népe, a bulagat-burjátok (bur. *bulgad*) közt. Saraksinova beleegyezett, hogy Diószegit magával vigye.

Amikor Diószegi megkapta a hivatalos engedélyeket, auton szeptember 3-án Bóhanba utaztak, annak ellenére, hogy komoly esőzés volt. Miután Bóhanban meglátogatták Torojevet (*1. kép*), a híres mesemondót (bur. *üligeršen*), estére értek el *Xada ailba*.³

Másnap (szeptember 4.) Diószegi találkozott egy öreg burját sámánnal (bur. *böö*) *Xada ail* egyik tanyáján. A 73 éves Xadi Xanxayev (1884) volt az első sámán, akivel Diószegi találkozott. Ez volt a kezdete szibériai terepmunkájának Hét év (1957–1964) alatt sámánizmussal kapcsolatos anyagokat gyűjtött a burjátok, abakáni tatárok, tofák, tuvák és az altaji kumandi és telengit csoportok között.

Xadi Xanxayev a következő szövegeket mondta el Diószeginek:

1. Legenda a bulagat-burját törzs eredetéről
2. Hogyan lett belőle sámán
3. Sámánénekek
  - a) *Daidiin ezed* (A táj gazdaszellemei)
  - b) *Übsein töödei* (Az übse nemzetség boszorkánya)

¹ Diószegi utazásának és gyűjtésének adatait 2002-ben megjelent naplójából vettem.

² Diószegi naplójában az orosz Bóhan elnevezést a mongol *böö-xaan* „sámán-kán” szóból etimologizálja. 2005-ben tett látogatásom során a helyi öreg burjátok viszont a falu nevét a szent dombjukon álló úgynevezett sámánfák (ponotsabban nyírfák) nevéből vezették le (burját *böö-xuhan*), melyek máig látszanak a településhez közeli dombtetőn.

³ A helyiek nem hallottak erről a szállásról (burját *ail*), csak egy *Xandagai* „jávorszarvas” nevű helyről.

- c) *Übsein axanuud* (Az übse nemzetség ősei)
  - d) *Ünggein axanuud* (Az üngge nemzetség ősei)
  - e) *Tarsain axanuud* (A tarsa nemzetség ősei)
  - f) *Ardain axanuud* (Az arda nemzetség ősei)
  - g) *Xorin zayaan* (vagy *Zayaan šubuun*, A hatyulányok szelleme)
4. Hogyan készül a *zayaan* bálvány képe?
5. Sámánénekek
- a) *Zülxein übged* (A zülxe⁴ nemzetség ősei)
  - b) *Xotonšoi übged* (A xotonšo nemzetség ősei)
6. Egy legenda
7. Az *onggon* bálványokról
- a) *zayaaša ongon* (teremtő bálvány)
  - b) *baraa ongon*
  - c) *holongoto ongon* (coboly bálvány)
8. Hogyan készül *morin horibo* (lófejes sámánbot)?
9. A sámán beavatása

Délután ellátogattak egy másik faluba, ahol további szövegeket vettek fel egy Mantagain Damba (1888) nevű öregtől:

1. Legenda a tejpálinkáról (burjátul *arxi*, bulagat ejtése *arsi*)
2. A sámán beavatása
3. Damba családfája
4. *Šaraldai* nemzetség sámánjai
  - a) Az alsó *Šaraldai* nemzetség
  - b) *Uxir* nemzetség
  - c) *Xorgil* nemzetség
  - d) *Šara uhan* nemzetség
  - e) *Xozoi bööhüüd* (xozo A nemzetség sámánjai)
  - f) *Dundai bööhüüd* (dunda A nemzetség sámánjai)
5. *baraa ongon* (sötét, azaz férfi bálvány)
6. *Esege Malaan* (Eszege Malán, a felső világ főistene)

Másnap (szeptember 5.) Diószegi megkérte Xadi sámánt (bur. *böö*) hogy készítson neki egy lófejes sámánbotot, burjátul *morin horibo*. Az öreg sámán nyírfaágakat (bur. *xuhan*) vágott, és abból faragott két botot, így Diószegi le tudta fényképezni a készítés folyamatát. Sikerült lefotózniuk egy *baraa ongon* nevű bálványt is az egyik falusi házában.

⁴ *Zülxe* a Léna folyó burját neve, mely a Bajkál (bur. Baigal) északi partvidékéhez közeli hegyekben ered.

Rákövetkező nap (szeptember 6.) ellátogattak *Xorgil ail* faluba, újabb öreg burját emberrel találkoztak, Baduxanov (1875) a következő szövegeket közölte:

1. *Bööxuhan*-i burjátok *Gorol* nemzetsége (bur. *yahan*)
2. *Argaxan* falu sámánjainak geneológiája
3. *Zaglig* falu sámánjainak geneológiája
4. *Xudag Böö* (sámán) legendája
5. *Poxosoi Böö* (sámán) legendája
6. A nemzetség kilenc ősapjának és ősanynjának története
7. *Yexe tailga* (A nagy nemzetségi áldozat)
8. *Tarsain axanuud* (A tarsa nemzetség ősei)
9. *Tarsain axanuud* legendája
10. *Xoriin zayaan* (A hori-burjátok *zayaan* szelleme)

Szeptember 7-én ellátogattak *Dundai* és *Zaglig* falvakba, de a magnófelvételek nem sikerültek, mert nem volt áram. Elmentek Bóhanba, és egy áldozati helyen (*tailga*) Diószegi lefotózta az áldozó asztalt (bur. *šeree*). Végül *Zaglig*ban szálltak meg, ahol a helyiek *arxival* (tejpálinkával), *szalamattal* (bur. *zöögei* 'sült lisztes' tejföl) és lóhússal vendégelték meg őket.

Másnap (szeptember 8.) újra meglátogatták a mesemondó Torojevet, aki a 15 különböző *tailgáról* (áldozat) mesélt nekik.

Szeptember 9-én *Zaglig*ban Marija Antropovna Nyikolajevától (1877) gyűjtöttek. Az idős hölgy a következő szövegekre emlékezett:

1. A sámán beavatása
2. *Buxa Noyon baabai* mitikus ősz legendája
3. *Zaglig* sámánjainak geneológiája

Egy másik öreg sámánnal is találkozta, Sagakčin Xantayev (1873) a következőket mesélte:

1. *Buxa Noyon baabai* legendája
2. *Zaglig* falu sámánjainak geneológiája
3. *Xudag böö* legendája
4. *Zayaaša ongon* (bálvány) legendája

Délután tovább indultak *Belšer* faluba, ahol a híres bulagat tudós, Matvej Xangalov (1859–1918) élt egykor. Ellátogattak a házába, ahol a lánya lakott akkoriban (2. kép). Az éjszakát *Xaiga* faluban töltötték. Szeptember 10-én Saraksinova talált egy *zayaan* bálványt, melyet lefényképeztek. Egy sámánköntöst is igyekeztek találni, de nem sikerült. Szeptember 11-én *Bööxuhan*ban látogatták meg ismerőseiket, de még estére visszatértek Irkutzkba. Így ért véget egyhetes terepmunkájuk a bugatok között.

Az egyhetes terepmunka állomásai (3. kép):

Szept. 3.	<i>Bööxuhan</i> (Bóhan)	érkezés
Szept. 4.	<i>Xada ail</i>	
Szept. 5.	<i>Xada ail</i>	
Szept. 6.	<i>Xorgil</i> (Horgelok)	
Szept. 7.	<i>Dundai, Zaglig, Bööxuhan</i>	
Szept. 8.	<i>Bööxuhan</i>	
Szept. 9.	<i>Zaglig, Belšer</i> (Bilčir), <i>Xaiga</i>	
Szept. 10.	<i>Xaiga</i>	
Szept. 11.	<i>Bööxuhan</i> (Bóhan)	távozás

A Diószegi-archívumban talált gépelt anyagban (MTA, Néprajzi Kutatóintézet) csak a Xadi Xangxayev és Mantagai Damba (mindkettő *Xada-aíl*) által közölt szövegeket találtam meg: Xadi Xangxayev, Xeltegei nemzetség, *Xada ail* (1884/73 éves) 42 oldal.

Megjelent anyagok:⁵

1. <i>Daid-iin übged</i>	A vidék ősei (szellemei)
2. <i>Übsei Töödein tuxai durdalga</i>	<i>Übse Töödei</i> imája (<i>durdalga</i>)
3. <i>Ünggei Töödeiyi müргеe</i>	<i>Ünggei Töödei</i> imája
4. <i>Übsein axanuud</i>	Az <i>Übse</i> nemzetség ősei
5. <i>Tarsain axanuud</i>	A <i>Tarsa</i> nemzetség ősei
6. <i>Tarsain Übsein aanuuhii temseen</i>	Az <i>Tarsa</i> és <i>Übse</i> nemzetség harca

Kiadatlan anyagok:

7. <i>Ardain axanuud</i> <i>Neryerte neryüüleed</i>	The <i>Arda</i> nemzetség Az <i>udxa</i> (eredetlenség) villámcsapása (<i>neryer</i>)
8. <i>Zayaa</i> (<i>šubuun</i>)	A <i>Zayaa šubuun</i> szellem
9. <i>Zülxein übged</i>	<i>Zülxe</i> ösök
10. <i>Xotonsoi übge</i>	<i>Xotonso</i> ösök
11. <i>Neryer buuxa tuai</i>	Az <i>udxa</i> (eredetlenség) villámcsapásáról (<i>neryer</i>)
12. <i>Holonggoto ongon</i>	A nyérces bálvány
13. <i>Zayaaša ongon</i> <i>Zayaaša baabai</i> <i>Zarlightai töödei</i>	<i>Zayaaša</i> bálvány <i>Zayaaša</i> bátyó <i>Zarlightai</i> ősanya

⁵ A gépelt anyag első hét tétele Diószegi és Saraksinova (1970) közös angol nyelvű cikkében látott napvilágot.

14. <i>Tümers-iin ezen</i>	A kovácsok védőszelleme
15. <i>Morin Horibo</i>	Lófejes sámánbot
16. <i>Yodooto böö</i>	A <i>žodoo</i> (jegenyefenyős) sámán
17. <i>Bööyi üdöölelge</i>	A sámán eltemetése
18. <i>Maraa Xara Edirxen</i>	<i>Maraa Xara Edirxen</i> (Eszege Malán, főisten)

Mantagai Damba, *Xada ail* (1888/69 éves)

1. <i>Bööyi ugaalga</i>	A sámán mosdatása
2. <i>Urdanii udxa, türiün tüüxe</i>	Az <i>udxa</i> eredete, régi történet
3. <i>Xese yaagaad xedeg-iime</i>	Hogy készül a sámándob (<i>xese</i>)?
4. <i>Xese xexedee bööhüüd-ii udxa uzuur</i>	A sámándob és a sámánok <i>udxa</i> szelleme
5. <i>Böönei yamar udxatai baigaa-b</i>	Milyen <i>udxa</i> szelleme van a sámán-nak?
6. <i>Bööhüüd xaanahaa bii boloho-iime</i>	Honnan valók a sámánok?
7. <i>Tarsain axanad</i>	<i>Tarsa</i> nemzetség
8. <i>Yodooto böö</i>	<i>Yodoo</i> (jegenyefenyős) sámánok
9. <i>Boidon geže neretei töödei xün</i>	<i>Boidon</i> nevű anyóka
10. <i>Šaraldai baabai, Iidxeen iibii</i>	<i>Šaraldai</i> apó, <i>Iidxeen</i> asszony
11. <i>Xarbari töö iibii</i>	<i>Xarbari töö</i> asszony
12. <i>Alaanii šara Nixuun yexe böö baigaa</i>	<i>Alaan</i> fia szőke <i>Nixuun</i> , a nagy sámán volt.
13. <i>Ene xadaha aršaan garaža baigaa</i>	A hegyről szent forrás (<i>aršaan</i>) eredt
14. <i>Irbaaragai udxa übei xün übei-iime</i>	<i>Irbaaragai</i> , akinek volt <i>udxája</i>
15. <i>Müngen noyon Tonxoihoo udxa bariža</i>	<i>Müngen noyon</i> <i>udxáját</i> <i>Tonxoi</i> tól szerezte
16. <i>Ohoiin goldo egeen türiün</i>	<i>Oho</i> (Osa) folyó eredete

Miután összehasonlítottam Diószegi naplójának adatait a gépelt anyaggal, rájöttem, hogy jelentős eltérések vannak. Néhány tétel hiányzott, de voltak olyanok is, melyeket Diószegi nem említett a naplójában. Egyes tételeket nem pontosan nevezett meg, pl. Diószegi két helyen jegyzett le „sámán beavatás” tételt. A gépelt anyag tanúsága szerint azonban ezek a sámán temetésével kapcsolatos szertartások (bur. *bööyi xüdüölge* „a sámán kihelyezése a pusztán”, *bööyi ugaalga* „a sámánmosdatás”). Xadi első szövege egy ima (bur. *durdalga*, DIÓSZEGI-SARAKSINOVA, 1970, 103; BIRTALAN, 2003, 855) az *Übse* nemzetség boszorkányának (*töödei*). A *töödei* egy olyan ártó szellem, mely tragikus körülmények közt elhunyt asszony lelkéből keletkezik (SÁNTHA, 2002, 428).

Érdekes megjegyezni, hogy az *Übse* (Obusa) nemzetségben úgy tartják, hogy a sámáni képességet továbbadó *udxa* lelküket (SÁNTHA, 1998, 163; MANŽIGIJEV, 1978, 75) az evenki (tunguz vagy burjátul *xamnagan*) szomszédoktól kapták:

Xaanahaa, yüün deerehee Übsein axanuud „taig-iin tabinhee tabin naiman xamnagadhaa” geze ner abaha-iim aa-b?

(Miért mondják azt az Übse nemzetség ősei, hogy nekünk a tajga ötven [ötvennyolc] tunguz [xamnagan] nemzetségétől ered az *udxa* szellemük?)

Urg-iin uzuurhaa oldohon Obgon gedeg, Obgon gurban xübüütei baigaa: Ongxotoi, Oloi, Onggoi. Obgonii gurban xübüüd agnaxayaa xeere garaba. Üdešen-iini miaxaa šaraad le ortibod. Üglöö bodood xaraxada-ni nege xübüün-iini miaxan-übei bolood-lo baigaa. Gurban hüni miaxan-iini übei bolood-lo baiba. Yexe gaixaad xaraaşalba. Xaran gexede-ni nege mür baiba. Xoinohoo-ni mürşelööd oşoxodo-ni nege nüüle baiba. Nüüle-ni saana oşoxodo-ni, nege haixan basagan xebtebe. Tere basagayaa bariad gertee asarba. Tere basagan-iini xamnagan basagan bai-şoo. Gertee gurban xübüüd-iini tere basagayaa bulialdaba: „ši xügşe xexeş, bi xexem.” geldeed bulialdaba. Tiigeed Obgon baabaihaan huraba. Axa-ni xelege:

– *Minii şortoi miaxayi edibe” – gebe, esege-ni xelege:*

– *Xüüri übei-m aad, xeni-tnai şortoi miaxayi edibe, terenii-tnai hamgan boloxo-iima hiim. Axa-ni gerlebe, tere basagan xübüütei bolobo, tere basagan böö udxatai baigaa, Tigeed übsein axanuud taraa. Tere uşarhaa boložo xamnagadhaa udxatai boloho-iime.*

(Obgon az Urga nemzetségéből való, neki három fia volt: Ongxotoi, Oloi, Onggoi. Obgon három fia elment a pusztába vadászni. Este húst sütöttek maguknak. Reggel felkeltek, és látják, hogy az egyikük adagja (húsa) eltűnt. Három éjszakán át a hús eltűnt. Csodálkozva szitkozódtak. Látják, hogy nyomok vannak. A nyomok egy barlanghoz vezettek. Tovább mentek, és egy szépséges lányt találtak ott. A lányt megfogták és hazavitték. Az a lány evenki (hamnigán) volt. Otthon a három fiú összekapott a lányon: „te leszel a férje vagy én?” – így veszekedtek. Aztán megkérdezték öreg apjukat. Az idősebbik ezt mondta: „az én nyársomból evett”. Apja mondta: „Akkor nincs vita, amelyikőtök nyársából evett, annak a felesége lesz. Így lett az Übse nemzetségnek evenki *udxája*.”)

Ez a kis adat is arra enged következtetni, hogy szoros kapcsolat van a nyugati-burját és evenki (tunguz) sámánizmus között, s véleményem szerint további kutatásra van szükség ebben a témában is.

Diószegi és Saraksinova megjelentettek néhány tételt 1970-ben. Sajnos a legérdekesebb részek sosem kerültek kiadásra, miután Diószegi két év múlva megbetegedett és 49 évesen meghalt. Szerintem a megjelent cikknek nem pontos a címe (*Songs of Bulagat Buriat Shamans*). Ugyanis a sámánének a sámán tevékenységeivel szorosan kapcsolódik, pl. áldozat (*tailga*), jóslás (*üzel*), temetés (*xüdüölge*). A közölt szövegek imák az ősök szellemei (*uzuur*) és azok képességeit örökítő szellemek (*udxa*) tiszteletére. Ezeket az imákat közösségi alkalmakkor éneklük (pl. *tailga* nemzetségi áldozat, KHANGALOV, I, 1958, 523–529; SÁNTHA, 1998, 164), hogy biztosítsák a nemzetség (*yahan*) általános szerencsését (*zol*). A félreértés abból ered, hogy a szövegeket Diószegi kérésére énekeltek el, és nem a meg-

felelő alkalomkor. Így Diószegi nem láthatta világosan a szövegek társadalmon belüli funkcióit, ahol azok igazi jelentése és kontextusa is értelmezhető.

A hetedik tételben a *neryer* jelenségről találunk adatot, mely a nyugati (bajkálón túli) burját sámánizmus egyik sajátja (MANŽIGIYEV, 1978, 61). A szó értelmét maga Xadi magyarázza el egy szöveggel, hadd idézzem őket magyar fordítással:

Xudain goldo ene Adli geze daida bii 'tende yabahan Irbaantain xübüün Baližuuxan xurdan moritai baiba 'tere Baližuuxan gee-şe: xüxe morin xurdang-gii, ali xüxe üülen xurdang-gii? geze morio unaad türgen xurain oroxodo güülgeze yabaa. Xüürge deere neryerte neryüüleed, udxatai bolood durdalgada oroo hiim.

(„A Xuda folyó mentén van egy hely, melyet Adlinak neveznek. *Irbaanta* fia *Baližuuxan* ott élt, s volt neki egy gyors lábú lova. Egy alkalommal így szólt *Baližuuxan*:

– Az én szürke lovam vajon gyorsabb-e, mint a fellegek? – Aztán egy esős napon felült lovára és lekezdett vágatni. Amikor a hídhöz ért, egy „szent villám” [*neryer*] megérintette, tőle kapta *udxa* szellemét. Később megemlékeztünk róla ebben az imában [*durdalga*].”)

Güng yexe, Güzer yexe

Tere garahan türehen

Irbaantai orood

Irbaantain xübüün Baližuuxan

Tagdar, Yagdar, Emxen, Daagan geze

Nagy *Güng* és nagy *Güzer*

tőlük származik

Irbaantai nemzetsége

Irbaantai fia *Baližuuxan*,

Tagdar, Yagdar, Emxen, Daagan

Tendehee udxa bariža gaşarxadaa xan tailga Xudagiitan, tere ardain axanuudii udxa bariža gaşarahan Xudagiin xübüün – Şooboxon. Şooboxonii dürben xübüün – Şeedel, Şiidee, Hamarxan, бага xübüü-ni Xudagii. Xudagii xoyor basagatai baigaa. Tereenhee taraahan Mantalayevskad yabana hiim. Dürben üye bolobo. Tere Xudain golhoo gaşaraahan taba-yorgoon, naiman üye boloo.

(„Az ő *udxa*-szellemüket *xan-tailga Xudagii* leszármazottai örökölték. Az *Arda* nemzetség ősei közül *udxa*-szellemet szerzett *Xudagii* fia *Şooboxon*. Neki négy fia volt, *Şeedel*, *Şiidee*, *Hamarxan*, és a legkisebb szintén *Xudagii*, akinek két lány volt. Tőlük származik a *Mantalayevsk* nemzetség, négy nemzedék. A Xuda folyótól 5-6, sőt 8 nemzedékkal korábban vándoroltak el.”)

Dalain šeneen undaa(ta)n

Buliin šeneen buxiutan

Taiga yexe neryerten

Tala beri buudaltan

Tengereer güixe

Terşee xüxe moriton

Ogtorgoor güixe

Olon xüxe moriton

Tengernyi szomjúságúak,

tengely méretű *buxiujuk* van.

Nagy hegy *neryer*-szellemük van,

A pusztán szálltak meg.

Az égen futó.

Vad szürke lovuk van.

A mennyboltig ér,

Sok szürke lovuk van.

Xadi elmagyarázta Diószeginek azt is, hogyan rajzolták *zayaan* (MANŽIGIYEV, 1978, 52; BIRTALAN, 2001, 1070) bálvány képét, és hogy hogyan készül a lófejes sámánbot (*morin horibo*, MANŽIGIYEV, 1978, 94; BIRTALAN, 2004, 541). További szövegekben fontos adatokat találunk a különféle *ongon* szellemekkel, illetve bálványokkal kapcsolatban (*holonggoto*, *zayaaša onggon*). Xadi elmesélt egy történetet a *zayaan*-ról is (*zayaan šubuun*, egy gazdaszellem, amely a hattyútól származik). A legenda szerint *zayaan šubuun* és *udxa* szelleme délről érkezett, ahol egy ember, Xoriodoi feleségül vett egy égi hattyúlányt (*xung šubuun*), később a két lányuk sámán lett, majd haláluk után *zayaan*-szellemek. A gépelt szövegekben adatot találunk a szent *Oixon* (orosz *Ol'khon*) sziget gazdaszelleméről (*ežen*, BANZAROV, 1891, 45; HEISSIG, 1988, 547), ahonnan állítólag a *Tarsa* nemzetség *udxa* szelleme ered. Emiatt a nemzetség sámánjait nagy tisztelet övezi. Az *Arda* nemzetséget ugyanakkor a déli hori-burjátoktól származtatják, így szerintük ők megfelelő *udxával* sem rendelkeznek.

UTÓSZÓ

2005 októberében az MTA jóvoltából módomban volt részt venni a Nagyvezsda Saraksinova (1915–2000) születésének 90. évfordulóján rendezett tudományos konferencián, ahol ezen rövid cikk alapján orosz nyelven tartottam előadást. Az Irkutszi Egyetem Burját (Mongol) Filológia Tanszékének szervezésében rendezett 3 napos esemény során felavattuk az egyetem falán Saraksinova emléktábláját. A nemzetközi keletkutatókat rajtam kívül a japán nyelvész Tanaka Kacuhiro képviselte (4. kép). Az előadások az Irkutszki Egyetemen zajlottak, majd a harmadik napon Saraksinova asszony szülőfalujába, Bóhanba mentünk, ahol megnyílt Saraksinova emlékmúzeuma (5. kép). A település szent dombjától nem messze (6. kép) álló emlékhelyet ősi szokás szerint a helyi sámán avatta fel. A helyet borókéval megtisztította az ártó szellemektől, míg az ősök szellemeinek vodkát hintve áldozott (8. kép).

IRODALOM

- BANZAROV, Dorži
1891 *Šamanstvo u mongolov i drugije statji Dorži Banzarova*. St. Petersburg, Hg. G. N. Potanin. 1–46.
- BIRTALAN Ágnes
2001 Die Mythologie der Mongolischen Volksreligion. In: SCHMALZRIEDT, E.–HAUSSIG, H. W. (szerk.): *Wörterbuch der Mythologie* 34. Band VII/2. 881–1097.
2002 Mongol sámánzsövegek műfaji kérdései, tipológiai áttekintés. In: *Mir-Susné-Xum II. (tanulmánykötet Hoppál Mihály tiszteletére)*. 852–863. Budapest, Akadémiai
2004 Buryat Shamanism (Mongolia) and Mongolian Shamanic Texts. In: NAMBA WALTER, Marika–Eva J. Neumann–Fridman–Santa Barbara (szerk.): *Shamanism*

(*An Encyclopedia of World Beliefs, Practices and Culture*) II. 539–545 és 586–593.

- DIÓSZEGI Vilmos–ŠARAKŠINOVA, Nadežda
1970 Songs of Bulagat Buriat Shamans. In: LIGETI Lajos (szerk.): *Collection of Articles on Mongolian Studies*. 103–117. Budapest, Akadémia
- HEISSIG, Walther
1988 *Erzählstoffe rezenter mongolischer Heldichtung I–II*. Wiesbaden
- HOPPÁL Mihály
1994 *Sámánok, lelkek és jelképek*. Budapest
2000a Shamans in Buryat Sacrificial Rituals. In: *Shaman Traditions in Transition*. 57–70. Budapest
2000b Conversation on Buryat Shamanhood. In: *Shaman Traditions in Transition*. 71–88. Budapest
- HOPPÁL Mihály–SIKALA, Anna-Leena (szerk.)
1998 *Studies on Shamansim*. Budapest, Akadémiai
- KHANGALOV, Matvej Nikolajevič
1958–1960 *Sobrenije sočinij I–III*. Ulaan-Üde
- MANŽIGIYEV, Ivan
1978 *Burjatskije šamanskije i došamansističeskije terminy*. Moskva, Nauka
- SÁNTHA István
1998 Áldozatbemutatás az ősnék (Imák egy nyugat-burját nagycsalád nyáriszállásának gazdaszelleméhez). In: BIRTALAN Ágnes (szerk.): *Őseink Nyomában Belső-Ázsiában*. Tanulmányok a mongol népi hiedelemvilágról I. 157–188. Budapest
2002 Nyugati Burjátok/Tofák. In: SÁNTHA István (szerk.): *Halkuló Sámándobok. Diószegi Vilmos naplói, levelei*. 421–453. Documentatio Ethnographica 18. Budapest, L'Harmattan
2002 (szerk.): *Halkuló sámándobok. Diószegi Vilmos szibériai naplói, levelei*. Documentatio Ethnographica 18. Budapest, L'Harmattan.

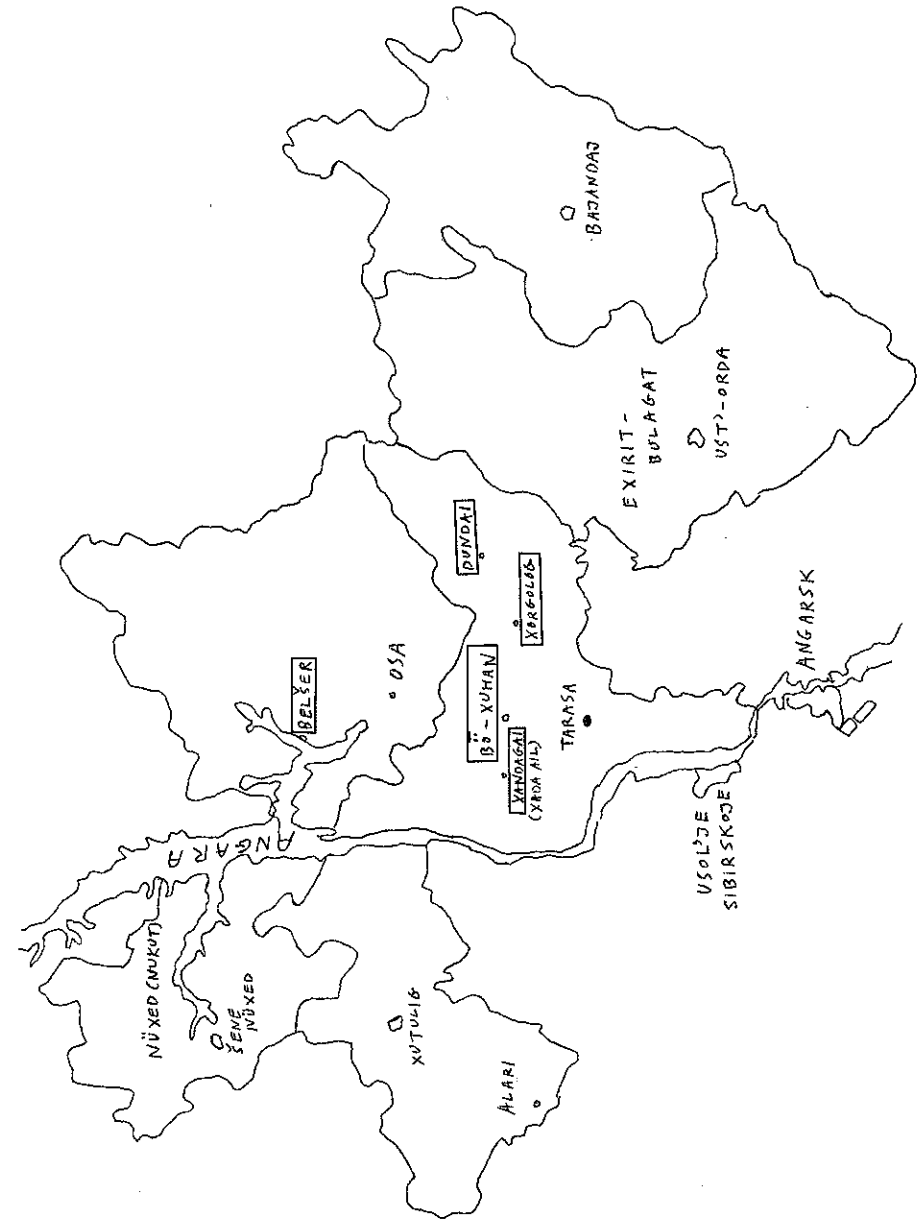
KÉPMELLÉKLET

1. kép. Diószegi Saraksinova Hangalov lányánál vendégségben (Bilčir)

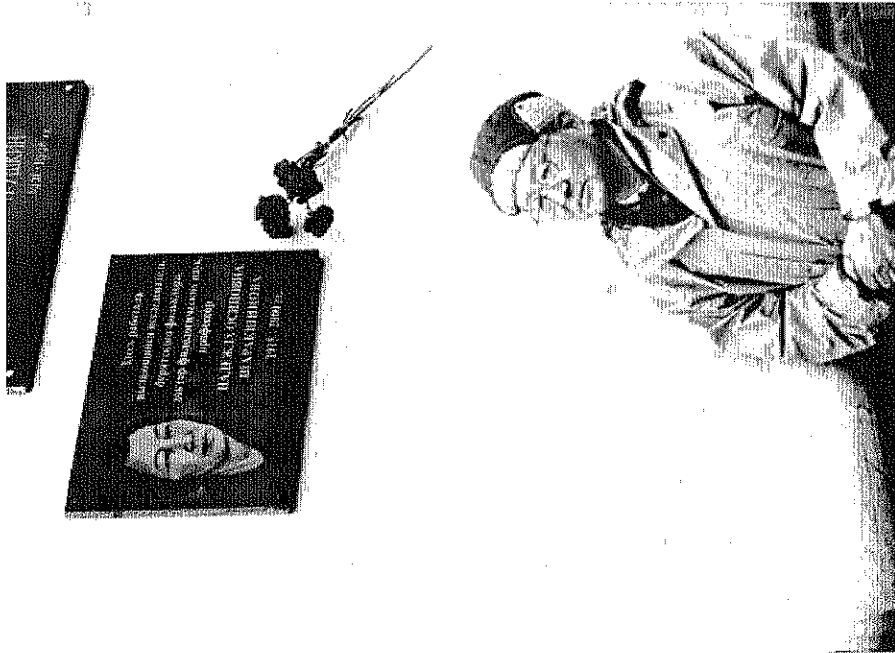

2. kép. Nagyezsda Saraksinova, a híres mesemondó, Apollon Torojevvel és feleségével (Bóhan)

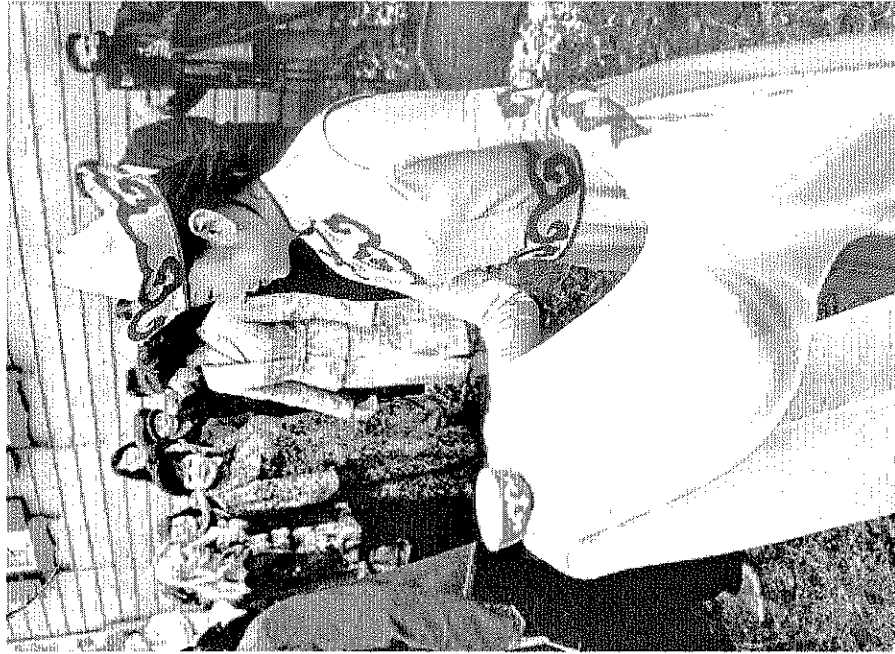

3. kép. Az Ustzy-Ordai Burját Autonóm Körszet térképe (Diószegi 1957-es gyűjtésének helyszínei bekeretezve)

4. kép. Tanaka Kacihiro mongolista nyelvész Saraksinova emléktáblája mellett (Irkutszki Egyetem)

5. kép. Saraksinova emlékmúzeumának megnyitóján egy helyi бурját lány tejjel és selyemszövettel (*xadag*) fogadja a vendégeket

7. kép. Saraksinova lánya, Margarita Jerbajeva Diószegi fényképeit mutatja (Bóhan, Saraksinova emlékmúzeuma)

6. kép. Bóhan (bur. *Böö-xuhan*) szent dombja, ahol a *tailga* (nemzetségi állatáldozat) zajlott. A dombtetőn a sámánok szent nyírfái is láthatók, amiről a település a nevét kapta (bur. *böö xuhan* „szent sámánfa, szent nyírfa”)

8. kép. Bóhan sámánja (*böö*) a tisztító és áldozati szertartást végzi segítőjével
(Bóhan, Saraksinova emlékmúzeuma)

DÁVID SOMFAI KARA

BULAGAT-BURIAT "SHAMAN" FOLKLORE TEXTS COLLECTED
BY SARAKSINOVA AND DIÓSZEGI

This article is an introduction to folklore texts collected in the Autonomous Buriat District of Ust'-Orda (north of Irkutsk) during a one-week (between September 3–11, 1957) fieldwork by Vilmos Diószegi, late ethnologist of our Institute and Nadezhda Sharakshinova, Bulagat-Buriat folklorist. Vilmos Diószegi met Sharakshinova, who worked at the University of Irkutsk, during his first trip to Siberia. Sharakshinova took Diószegi to her homeland, Bokhan and its vicinity, where they collected folklore texts of shamanism and popular beliefs during Diószegi's first fieldwork in Siberia by a tape-recorder (3 sites and 4 informants). Years later Sharakshinova wrote down some of the texts and sent them to Diószegi. On the 42 pages of typed material there are texts from only two informants: Xadi Xanxayev (18 items) and Damba Mantagayev (16 items, altogether 34 items). In 1970 Diószegi and Sharakshinova published the first six items of the texts from Xadi Xanxayev in English but due to the Diószegi's early death the other items, more significant texts regarding shamanism, remained unpublished. Later these texts were preserved in the archive of our institute. I began to work with them in 2004. I read a paper in Russian about my results in a conference in Irkutsk dedicated to Sharakshinova in 2005. I am presenting its Hungarian expanded version here. In this article some of the unpublished texts are included too with Hungarian translation. These texts contain important data for research on Buriat-Mongolian popular beliefs and clarifying some terms (*udxa*, *neryer*, *zayaa*, *ongon*). In my opinion these texts are not shamanic songs as Diószegi entitled them in his article. I would rather call them texts on popular beliefs (popular prayers, legends etc.), because the genre of shamanic song is connected to the rituals of the shamans (e.g. invoking spirits, chasing demons, healing etc.).